

דרך המלך

אבנים במשקל עשרות טונות הועברו למוזיאון ישראל לצורך תערוכת ענק על הורדוס, שתיפתח השבוע, ומנסה להציג צדדים אחרים של המלך הידוע באכזריותו. היא גם מנסה לכבד את מורשתו של הארכיאולוג אהוד נצר, שקיפח את חייו באתר החפירות ההרודיון

משה גלעד

עצמנו את המשימה הזאת, אבל אנחנו נהנים מכל רגע". שותפתו, האוצרת סילביה רוזנברג, מאשרת את הדברים במנוד ראש. המחויבות של שניהם גדולה במיוחד בגלל המורכבות של הפרויקט שהם עושים סקרים בו כבר שלוש שנים ברציפות, אבל גם מפני ששני ענקים מעורבים בתערוכה - המלך הורדוס ששלט ביהודה כמאה הרה"ש שונה לפני הספירה והארכיאולוג פרופ' אהוד נצר, שהקדיש את חייו לחקר תקופתו של הורדוס ובעיקר לגילוי קברו ונהרג באתר החפירות בהרודיון באוקטובר 2010.

"פרופ' נצר בא אלינו כבר ב-2007, מיד לאחר התגלית הגדולה בהרודיון, שבה נחשף קברו של הורדוס", מסביר מבורך את תהליך לידתה של התערוכה. "הוא הדגיש כבר אז, בשלב מוקדם מאוד, את החשיבות של מעורבות המוזיאון בשיחזור ובתצוגה. נצר היה מעורב בהכנות המעשיות להקמת התערוכה, שירטט הצעות, הציע קונצפט ואפילו כתב מבוא אישי לקטלוג התערוכה. אחרי שנפל

באתר ההרודיון, סמוך לקבר הורדוס, נפצע ולאחר שלושה ימים מת, המשיך צוות המוזיאון את תהליך איסוף המוצגים והקמת התערוכה, שמוקדשת לחוקר שהכיר את הורדוס טוב מכולם. "היינו אתו באתר בשעה שני פל", מספר מבורך. "הוא שירטט ותיכנן וצילמנו תצלומים שמשמשים אותנו גם היום. אחר כך הכל השתנה, אבל המשכנו בלעדיו ולזכרו".

מבורך מגדיר את הורדוס

המשך בעמ' 2

מבטיה גדולה, עשויה אבן, ניצבת בקצה האולם. קל לדמיין איך לפני אלפיים שנה טב

לו בה נסיכים ואולי אפילו המלך הורדוס עצמו. למרגלות האמבטיה נפרשת רצפה עם דוגמה סימטרית בגוני שחור ולבן. הגוונים הצהבהביים מעידים על גילן של האבנים. האמבטיה היא חלק מן התערוכה "הורדוס - מסעו האחרון של מלך יהודה" שתיפתח מהרתיים במוזיאון ישראל. התערוכה, מסבירים אנשי המוזיאון, עוקבת אחר מסע הלוויה של הורדוס: מארמון החורף ביריחו שבו מת אל ההרודיון שבו נקבה המסע הארוך הזה נערך לפני יותר מאלפיים שנה, בשנת 4 לפני הספירה, בתום 33 שנות מלוכה. אלפיים שנה חלפו אבל התחנות במסע הלוויה של הורדוס קרובות, נוכחות, ומעניינות. ביום שבו נסעתי להתחקות אחר הדרך שעבר מסע הלוויה ניתן משמים גשם ולעפות.

ג'יימס סניידר, מנהל מוזיאון ישראל, מגדיר את תערוכת הורדוס כ"פרויקט הארכיאולוגי הגדול ביותר אי פעם של המוזיאון". לדבריו, מעולם לא הוצגה תערוכה שהוקדשה להורדוס. כולם שמעו עליו אבל איש לא הציג אותו ואת תקופתו ברצינות ובהיקף כה רחב. התערוכה תוצג על פני 900 מט"ר ריבועיים במשך תשעה חודשים. אבנים שמשקלן 30 טון הועברו למוזיאון ישראל במסגרת הקמתה. הן הועברו מארמונות הורדוס ביהודה, מההרודיון ומאתרים נוספים. כדי להקים את התצוגה חוזר קו יסודות המבנה, מחשש שהעומס כבר מרי.

אוצר התערוכה, דודי מבורך, שסקר לפני כמה שבועות בבהירות וברחיטות את הקמתה, חייד תחילה ואמר, "אנחנו מודים שעשינו טעות כשלקחנו על

הארכיאולוג, רועי פורת: "יש לי המון הערכה ליכולת הבנייה של הורדוס, לארגון, לכלכלה, אבל אישית אני לא מתחבר למנהיגים ולא חושב שצריך לאהוב אותו או לא לאהוב"

דגם מוקטן של המאוזוליאום של הורדוס שניצב היום בהרודיון צילום: משה גלעד

ילדים פלסטינים מן הבתים הסמוך כים ביקשו נדבה ונעלמו בין חרדי הארמון השוממים. קטעי פסיפסים, חלקם מכוסים בעפר, מכוון קירות ורצפות עקורות פזורים סביב. גשם שוטף ירד רוב הבוקר והיובלים שנשפכים לוואדי קלט (נחל פרת) הסמוך שצפו מים.

בנימין טרופר, מרכז ההררכה בבית ספר שדה כפר עציון, שהי דריך אותי במיומנות גדולה במשך המסע כולו, הסביר שדווקא ביום כזה, כאשר הנחלים עולים על גדותיהם, אנחנו יכולים לראות את הערך האמיתי של ארמונות החרוף. "הורדוס בנה כאן בעצם ארמונות גדולים על גדת נהר בזכות המים האלה אפשר לגדל כאן עצים והנהיף יפה כל כך". הארמונות בנויים על שתי גדות הנחל וכדי לחצות את המים אנחנו צועדים בחשש על גשר אבן תלוי ורופף, שמאיים לקרס תחתינו. טרופר מסביר היכן היו המרחצאות והיכן הבריכות וכאלה לא חסרו בארמונות יריחו. אחר כך, באחת מהפוגות הגשם, הוא קורא בפנינו את תיאורו של יוספוס פל-ביוס: "אחרי רצה אנטיפטרוס בנו חי עוד הורדוס המישה ימים. ולי קץ הימים האלה מת. מן היום אשר המית את אנטיגנוס ותפס מירו את השלטון עברו שלושים וארבע שנה, ומיום אשר בו הוקם למלך בידי הרומאים מלאו שלושים ושי-בע שנה, ורק אנשים מעטים הצליחו כומוהו ועשו חיל בכל מעשההם. אף כי היה הדייט במשפחתו, הגיע למלוכה והחזיק בה זמן רב כזה, ואחרי מותו ציווה אותה ליוצאי חלציו. ורק בעסקי משפחתו היה הורדוס אומלל מאוד" ("תולדות מלחמת היהודים", הוצאת מסדה, בתרגום ג.נ.).

כאשר בן-שדשתי, די אומלל, כבוצ העמוק בין הארמונות בפאתי יריחו הבנתי שאי אפשר להתרחק מרחק רב יותר מן התערוכה המקי צועית והמוקפת במוזיאון ישראל. יש קסם גדול בארמונות הנטושים והחרבים האלה. בניגוד למצדה, לקיסריה או לאתרים אחרים שבינה הורדוס ושופצו ונהפכו לאתרי תיירות, דווקא העזובה וההזנחה של ארמונות יריחו מושכות את הלב. כך חולפת תהילת עולם. הנה מה שנתר ממשלטון רב עוצמה, בחסות המעצמה הגדולה. הנה מה שנתר ממפעל בנייה עצום, שריבים ממרכיביו יובאו בפאר והדר מרומא. הגשם שטף והכל נראה כמו אבקת קפה נמס חומה, שעוד רגע לא ייוותרו בה משקעים. העיר כדה שחבל הארץ הזה משווע גם עכשיו, אלפיים שנים לאחר מות

צילום: פייר תורג'מן / באובאו

שים היטב. אחריהם הגיעו גם מאות משרתים ועבדים.

הקבוצה הקטנה שלנו מנתה שמונה. רוב חבריה היו מדריכים צעירים ונלהבים בני 18 בשי-נת שירות בבית ספר שדה כפר עציון. נסענו במכוניות נוחות בעוד שמאות או אלפי מלווי של הורדוס צעדו ברגל מרחק כ-40 קילומטר במעלה ההר. דרך מתפתלת עולה לאורכו של ואדי קלט לכיוון ירושלים. זאת דרך רבת הוה, שהולפת צמוד לוואדי ורואים ממנה נופים דרמטיים. נסענו בכי-ביש המשובש, אבל כל הסימנים מצביעים על כך שכאן עברה גם הדרך הרומית, שממנה נותרו רק

שחזור חדר האמבטיה מההרודיון בתערוכה צילום: אמיל סלמן

הורדוס, לבעלים ברורים, שיעזרו בפיתוחו, שישמרו ויגנו עליו, מוסיפה לרושם הגדול. הארמונות ביריחו הם עדיין יישוב ספר מרוחק ומנותק מירושלים. בשיחה שערכנו לאחר הביקור ביריחו הסביר לי רועי פורת שאהוד נצר השקיע מאמצים רבים להציג את האתר הזה לקהל הרחב. ההקשר הגיאופוליטי של המקום, עוברת היותו מובלעת, מקשה לדי-ברי פורת על פיתוחו. "אין לי ספק שהעתיד של המקום הזה תיירות ומבטיח והוא כרוך בפיתוח תיירות ביריחו כולה. בעיני זה צריך להיות שיתוף פעולה ישראל-פלסטיני, שייביא מבקרים ותיירים לאתר". יוספוס פלביוס תיאר גם את מסע הלוויה המפואר אותו ניהל ארכי-ליאוס, יורשו של הורדוס. "ארכי-ליאוס לא חמל על כסף והוציא את כל יקר המלוכה לפאר את קבורת המת". סביב המת צעדו לפי תיאורו של פלביוס בני המשפחה, נושאי הכלים וכמה גרודי לוחמים חמוי-

רי ירושלים וכוהני המקדש בימי הורדוס. הבתים, שמהם אפשר היה לצפות על הר הבית, מכילים רצי-פות פסיפס יפות, מקוואות, אמב-טיות, חדרי אירוח, כלים וחפצים בני אלפיים שנה.

ביום שבו ניסינו להתחקות אחר מסלול הלוויה דילגנו על הרובע ונסענו הישר להרודיון. לדברי פורת, הלווייתו של הורדוס חצתה כנראה את בית לחם, או כפר קטן. היום נוסעים בדרך אחרת, ולאחר שעברנו שני מחסומי צבא (האחד בכניסה לעיר כשעולים בכביש 1 והשני ביציאה מהעיר לכיוון דרום) הגענו, בגשם סוחף אל ההרודיון. זה כנראה המקום היחיד

האוצר דודי מבורך: "נצר (מימין) היה מעורב בהכנות המעשיות להקמת התערוכה, שירטט הצעות, הציע קונצפט. אחרי שנפל באתר ההרודיון, סמוך לקבר הורדוס, נפצע ולאחר שלושה ימים מת, המשיך צוות המוזיאון את התהליך"

שהורדוס העניק לו את שמו. בין השנים 23 ועד 15 לפנה"ס, יותר מעשור לפני מותו, הוקם כאן מבנה שמשלב ארמון ומבצר, עם אולמות, חצרות ובתי מרחץ מפוארים. למי רגלות ההר המלאכותי נבנו כמה בריכות. המתחם כולו, באזור ספר המדבר היבש, הוקף גנים מפוארים. במאי 2007, לאחר 30 שנות חיפושים, הכריז נצר שמצא את קברו של הורדוס בהרודיון. על המדרון החיצוני של ההר דמוי הקונס, בצדו הפונה לירושלים, התגלה מסד של מאוזוליאום בנוי אבני גזית גדולות ואיכותיות ול-צדו שברי סרקופג מנותצים. בתי-ערוכה במוזיאון בירושלים יוצג הסרקופג לאחר שחלקיו חוברו יחדיו.

רועי פורת, שחפר בהרודיון ביום התגלית, מסרב ליטול אפיי-לו פיזור מן הקרדיו: "זה היה רגע אחד בתוך רצף ארוך של עבודה שיטתית. לאהוד היתה תחושה שזה מגיע. הוא חלם על זה כלילות והיה ממוקד מאוד. ככל שהתקרבנו התחזקה אצלו ההרגשה שאנחנו על סיפה של התגלית הגדולה ואז מצאנו, וידענו מיד שזה מרשים ומפתיע יותר מכפי שיכולנו לדי-מיין".

במורד המדרון מתחת לאתר הקבר התגלה תיאטרון קטן עם כ-350 מושבים ומעליו חדר אירוח מפואר, ששוחזר במוזיאון ישראל. ההנחה היא שהורדוס כיסה את התיאטרון וחדר האירוח כאשר הכשיר את המקום לשמש כאחרי-זת קבה, על ידי בניין הר מלאכותי עצום כמצבה לזכרו. ברגע שבו אנחנו מגיעים לסוף המסע ועומי-דים במקום שבו ניצב הקבר יוצאת השמש מהעננים וקשת ענקית זוהרת מעל הכפר זערתה. שותפי הצעירים מלמדים אותי שכאשר רואים קשת בענן אומרים ברכה על כך שמלך העולם "זוכר ברייתו ושומר במאמרו".

קפיצת דרך

שיאו של הביקור בתערוכה במוזיאון ישראל הוא שיתחזר הקרי-מה העליונה של הקבר שבו נטמן

הורדוס. המבנה העגול והגדול שוחזר במדויק בלב אולם התצוגה והוא מראה מרשים במיוחד. כאשר אנחנו עומדים לציו אומר האוצר דודי מבורך: "לפעמים זאת תערוכה על הורדוס ולפעמים על נצר". רועי פורת מכנה את התערוכה כה "אבן דרך, אולי אפילו קפיצה, בעבודה שלנו. היא שמה את הדי-ברים בפרפורציות ומוציאה אותם אל האור. זאת הרגשה טובה. אהוד הצהיר תמיד שהמטרה שלנו, הארי-כיאולוגים, היא להגיע לציבור רחב ולתרום לתרבות הישראלית, לא רק לאקדמיה. אני מסכים לחלוטין עם הגישה הזאת".

כאשר עולה שאלת מקורם של המוצגים בתערוכה - כמעט כולם הובאו משטחי הגדה המערבית - מסביר המנכ"ל סניידר את גישת המוזיאון: "בהסכמי אוסלו נאמר שישראל אחראית לארכיאולוגיה בגדה עד לחתימת הסכמי קבע. יש לנו רשות לשאול מוצגים ולהי-חזיר אותם לאתה. כך נעשה. זאת האחריות שלנו ואנחנו רציניים לגביה. אין לכך נגיעה להקשרים פוליטיים".

לבסוף עולה שאלת רעיון שיי-חזור הקבר הגדול באתר בהרודיון והדעות נחלקות. מזכיר הממשלה, צבי האוז, הודיע לאחרונה שבי-מסגרת התוכנית לחיזוק המורשת הלאומית יקודם המיום לשחזור המאוזוליאום של הורדוס והצבתו באתר ההרודיון, סמוך למקום שבו שכן במקור. זה לא אמור להיות שיתחזר מדעי כמו במוזיאון יש-ראל, אלא הקמת המבנה בגודל-לו המקורי מחומרים מודרניים. המטרה אינה מדעית אלא יצירת אטרקציית תיירות.

דודי מבורך וסילביה רוזנברג משתנקים כאשר שואלים אותם על הרעיון. רוזנברג, שעבדה לצידו של נצר 30 שנה, אפילו ממלמלת שזה נשמע לה כרעיון מטורף. סניידר אומר בדיפלומי-טיות "הנושא אינו קשור למוי-זיאון ואין לנו עמדה לגבינו". המדריך שלי, בנימין טרופר, לא חושב שזה רעיון רע, אם יצליח באמת למשוך מבקרים רבים להרודיון. רועי פורת מסביר שהרעיון המקורי היה בכלל של נצה. לדבריו, הוא הירשה לעצמו לתכנן כאן משהו חריג שימחיש לקהל את הגודל והעוצמה של מונומנט הקבה. פורת מתלבט רגע לפני שהוא מוסיף: "באינטואיציה קשה לי עם זה. כארכיאולוג אני יודע היטב שאסור לבצע דברים מהסוג הזה לפני שמטפלים בכיון בשרידים בשטח, אבל אולי לאחר שנסיים את החפירה זה לגיטימי, כדי למשוך קהל לאתר". ב-11 במארס תערוך רשות הטבע והגנים שימוע ציבורי כדי לדון בהשלכות הפרויקט שאמור להי-תנשא לגובה 25 מטר, כבניין בן שמונה קומות.